

نگاهی بر ابهام‌انگیزی تعریف واژه Bibliography از دیدگاه ناقدان

سیدجواد مرتضایی^۱، فاطمه‌زهرا توانچه^۲، مرضیه آباد^۳

^۱ دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ دانشجوی دوره دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد، ایران

^۳ دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه فردوسی مشهد، ایران

چکیده

از آنجایی که کتاب‌شناسی پدیده‌ای دیرینه است که همپای دنیای مدرن، به نوآوری‌های شایسته‌ای دست یافته است، تعریف‌هایی که از گذشته تا کنون بر آن اعمال شده است، در پویش شتابنده این علم، گاه هم‌پای کارکردهای آن نیست؛ از این رو همواره این واژه و تعریف‌هایی که برای آن شده، ناکارآمد تلقی می‌شده است. در این مقاله با گردآوری سخنان صاحب‌نظرانی پرداختیم که به دلایل ناکارایی این تعریف‌ها نگاهی داشته‌اند؛ از این رو، برای این نقدها، پانزده مدخل را انتخاب کردیم که در نهایت در چهار دیدگاه رده‌بندی شده است. در نهایت به پیشنهاد یکی از اندیشمندان، به این نگاه رسیده‌ایم که اصطلاح کتاب‌شناسی، همچون جامه‌ای رنگارنگ با انواعی از اشکال، بر اندام انواع خود می‌نشیند و آن‌ها را پوشش می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: bibliography، کتاب‌شناسی، تعریف، نقد.

با در نظر گرفتن این که «کتاب‌شناسی»^۱ (Bibliography) پدیده‌ای جهانی از جامعه مدرن است (Maceviciute, & Janonis, ۲۰۰۴, ۳۰).

و با در نظر داشتن گستردگی دانش و ضرورت به کارگیری تکنیک آبخار دانش^۲ که ناشی از نظام چند وجهی و چند لایه ای و اسلوب و ساختار نهادینه تولید دانش و انتشار رشته های علمی امروز، به گونه‌ای است که دست‌یابی به سرچشمه‌های آن برای انتقال دانش، به سبب پراکندگی در قرن‌های گوناگون دشوار است؛ بدین منظور شیوه‌ای لازم است که برای دست‌یابی بدان، داشتن یک مفهوم متحد از کتاب‌شناسی را ضروری می‌کند. (Oberman, & Strauch, ۱۹۸۲, ۷).

از ویژگی‌های واژه کتاب‌شناسی این است که یک رشته قدیمی، مداوم و پایایی است که علی‌رغم تمامی رخ داده‌های پیرامون خود، با سازواری‌هایی که در درون خود داشته، دوام آورده و پایدار مانده است (Harlow, ۱۹۵۶, ۲۸).

در دوران نوین، شکل انگلیسی‌مآب این واژه گسترش یافته است تا بتواند بسیاری از کارکردهای خاص را پوشش دهد که بدین‌سان تعریف دقیق از کتاب‌شناسی تقریباً غیرممکن شده است (As ۱۱۵, Naval War College (U.S.), ۱۹۸۱, cited in Coletta, P. E., ۱۹۸۱). به گونه‌ای که به باور برخی، پاسخ‌های عرضه شده و مربوط به عنوان و چیستی کتاب‌شناسی را در عین فراوانیشان، در لفظ و معنا، ناهماهنگ دانسته‌اند (رضوی، بهار ۱۳۹۱، ۳۸).

اگرچه با توجه به گذشت زمان و معانی مختلفی که این اصطلاح به خودش گرفته، و این انتقال معنی از مطالعه کتاب به عنوان فهرستی از یادداشت و مواد مادی و عینی به شناسایی محتوای فکری سوق یافته است؛ همین شناسایی مطالب فکری در کتاب‌ها به دغدغه اصلی کتاب‌شناسی تبدیل شده است. (Singh, ۲۰۱۳, ۱۸۳).

برخی این ملال‌آوری را نه تنها در نهاد این واژه، بلکه در کارکرد آن نیز می‌دانند چنانکه گفته‌اند کلمه "کتاب‌شناسی" چه زمانی که در قالب‌هایی چون کتاب‌شناسی تاریخی ارائه می‌شود و خود همراه با حجم‌های غبارآلودی از منابع است و چه هنگامی که دست‌اندر کار ایجاد استنادهای کتاب‌شناختی^۳، ساختن پایگاه‌های داده ملی کتاب‌شناختی^۴ و فهرست‌نویسی است؛ معمولاً با کار و امری ملال‌آور و خسته‌کننده همراه است. (Maceviciute, & Janonis, ۲۰۰۴, ۳۰).

و از آنجا که برای ورود به هر دانشی و تکمیل آن، مقدماتی چون اصطلاح‌شناسی و سیر تطورات آن و نحوه مواجهه و عملکرد گذشتگان با آن دانش ضروری می‌آید؛ به همین دلیل ما در پی یافتن علت ابهام‌آلودگی تعریف‌های ارائه شده برای واژه (bibliography)، کنکاشی از ابهاماتی خواهیم داشت که از این واژه در میان صاحب‌نظران طرح شده است.

در بررسی پیشینه مربوط به این پژوهش، می‌توان به این موارد اشاره کرد: در سال ۱۹۵۵م، نتیجه قلمرو اختلاف آرا و تعدد تعریف واژه bibliography، در اجلاسی در کتابخانه هانتینگتون^۵ واقع در سن مارینو^۶ کالیفرنیا، با در نظر گرفتن فرهنگ‌های لغت استاندارد تا متخصصان رشته‌های گوناگون، چنین بیان شده است که تعریف کتاب‌شناسی را از سویی لیستی از آثار نویسندگان یا موضوع و از سویی شرح و تاریخ کتاب قلمداد می‌کند؛ و بدین‌سان در آن اجلاس ارائه دادن این نوع تعریف را

^۱ Bibliography

^۲ knowledge cascading

^۳ bibliographical citations

^۴ national bibliographical databases

^۵ The Huntington Library

^۶ San Marino

نشانه‌هایی از شکاف و دوپارگی وجودی^۷ از کتاب‌شناسی دانسته‌اند که از آن با استعاره‌ای با عنوان کژپینگگی گسیخته‌وار^۸ یاد کرده‌اند که از کتاب‌شناسی مفهومی ناپایدار عرضه کرده است. (Harlow, ۱۹۵۶, ۲۹)

همچنین پل شانر دانکین^۹ (۱۹۷۵ - ۱۹۰۵) کتابدار و پیشرو مشهور آمریکایی، در اثرش به نام "کتاب‌شناسی: ببر یا گربه چاق"^{۱۰} به دنبال یادآوری پژوهش پرس فریر^{۱۱}، دست‌یار ارشد کتابخانه عمومی والسال^{۱۲} و کتابخانه دانشگاه لیدز^{۱۳}، که در سال ۱۹۵۰، پنجاه تعریف از این واژه را از سال ۱۶۷۸ تا ۱۹۰۰ ذکر کرده است؛ به این نتیجه‌گیری می‌رسد که "هر تعریفی از کتاب‌شناسی بیان تجربه و اعتقاد شخصی است". (Ridderstrøm, ۲۰۱۵, ۵ As cited in, Dunkin, ۱۹۷۵)

بدین‌سان، پدیدآورندگان این پژوهش نیز در ادامه دیگر پژوهش‌ها در صدد هستند که به دنبال مقاله مستقلی که درباره ریشه‌یابی و تعریف واژه کتاب‌شناسی در زبان‌های مختلف در همین همایش ارائه کرده‌اند؛ در مقاله حاضر، دلایل مطرح شده از سوی صاحب‌نظران سرزمین‌های گوناگون را گردآورند و از آنجا که این نظرات در اثری مستقل یافت نمی‌شود، نگارندگان، با جستجو در میان آثاری که در خصوص کتاب‌شناسی یا کتاب‌های مرجع نگاشته شده، که عمده آن‌ها به زبان انگلیسی و تعداد معدودی نیز به زبان فارسی و عربی است، به چشم‌اندازی کلی از چرایی پوشش‌ناپذیری تعریف‌ها بر اندام این واژه، از منظر ناقدان بپردازد.

دیدگاه منتقدان در بیان علل ناکارآمد بودن تعریف واژه bibliography

۱. یکی از دشواری‌های طرح ادعای اصطلاح "کتاب‌شناسی"، مجموعه بزرگی از کارهای علمی و رشته‌ای رسمی، به نام کتاب‌شناسی است به گونه‌ای که اگرچه توافق کامل در مورد یک تعریف وجود ندارد «تعاریف پشتیبانی شده در این رشته آنچه را که می‌تواند به عنوان کتاب‌شناسی شناخته شود محدود می‌کند». (Hendry, & Carlyle, ۲۰۰۶, ۲)

۲. برخی از پژوهشگران در باب اینکه دقیقاً منظور از استفاده از واژه کتاب‌شناسی چیست؟ علت پرسش خود را چنین بیان می‌کنند که با در نظر گرفتن کتاب‌شناسی به منزله شمارش سیستماتیک^{۱۴} و شرح نوشته‌ها، بسیاری از مقاله‌های پژوهشی و ادبیات مروری، کتاب‌شناسی شمرده می‌شوند. (Tennis, ۲۰۱۱, ۱۲۲)

۳. مهم‌ترین ابهام امروز بر سر این واژه و ربطش به خصوصیات واقعی آن، بدیهیاتی از این دست است که کتاب‌شناسی با کتاب همراه است؛ به گونه‌ای که، برخی نیز بر این باورند که هنوز بر سر این که کتاب‌شناسی بر چه علم و فعالیت عملی دلالت می‌کند؛ اختلاف آرا وجود دارد. (صدیق‌بهزادی، ۱۳۶۵، ۲۷۰) که از این اختلاف نظر با عنوان یک مشکل مفهومی^{۱۵} یاد می‌کنند (Strauch, & Oberman, ۱۹۸۲, ۵)؛ به همین دلیل، تکیه بر نقاط اختلاف و اشتراک نظر در معنی این واژه و

^۷ split personality

^۸ schizoid inclination

^۹ Paul Shaner Dunkin

^{۱۰} Bibliography: Tiger or Fat Cat

^{۱۱} Percy Freer

^{۱۲} Walsall Public Library

^{۱۳} Leeds University Library

^{۱۴} systematic enumeration

^{۱۵} conceptual difficulty

وصف و تحلیل آن‌ها، این حسن را دارد تا در ترسیم «خطوط کلی‌تر و اصلی‌تر کتاب‌شناسی» سودمند باشد. (صدیق‌بهرزادی، ۱۳۶۵، ۲۷۰)

۴. برخی استفاده از واژه کتاب‌شناسی را، استفاده‌ای بی‌رویه از کتاب‌شناسی خوانده‌اند زیرا این واژه را نه تنها برای پوشش دادن مطالعه کتاب از هر جنبه یا همه جنبه‌های آن قرار داده‌اند؛ بلکه آن را برای صورت‌های گوناگونی از لیست‌ها به کار می‌برند؛ خواه، یک لیست که فقط دارای حداقل شناسایی آثار و نویسندگان است (HIBBERD, ۱۹۶۵, ۱۲۵) یا هر لیستی باشد که براساس برخی از نقشه و طرح‌های مفید طبقه‌بندی و شناسایی منابع را ارائه می‌دهد. (Britannica, ۱۹۶۱, Bibliography)

۵. با در نظر گرفتن فردی شدن معنی اصطلاح کتاب‌شناسی در برخی از افرادی که از آن استفاده می‌کنند؛ در قبال این تنوع معنایی، شیالی رامامریتا رانگاناتان^{۱۶} (۱۸۹۲-۱۹۷۲) پدر علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی هندوستان معتقد است که واژه کتاب‌شناسی بسته به واجد شرایط بودن در کاربردش، معنای متفاوتی دارد. (Parmar, Bhuta, & Chopra, ۱۹۸۹, Bibliography)

۶. باید به یاد داشت که واژه کتاب‌شناسی بخاطر همگامی آن با تکنولوژی و رشد گام به گام آن همراه با علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دستخوش تحولات بسیاری در گذر قرن‌ها شده است. بطوری که برخی بر این باورند که کتاب‌شناسی به دلیل دیدگاه‌های متفاوت اندیشمندان از یک سو و به دلیل توسعه سریع فعالیت‌های کتاب‌شناختی از سوی دیگر، تاکنون تعریفی خاص و شایسته توافقی دریافت نکرده است. (ابراهیم مشالی، ربیع الآخر ۱۴۰۹، ۴۸۹)

با این آگاهی، زمانی که به مرور تعریف‌ها می‌پردازیم، با مسأله‌ای دیگر روبرو می‌شویم. و آن محدودیت تعریف‌هایی است که در متغیر زمان و محدوده تکنولوژی باید بدان‌ها نگریم؛ زیرا همچون دیگر مفاهیم علوم و دانش‌ها، رفته‌رفته، «دالت ضمنی و توارد ذهنی گسترده‌ای به ویژه در مفهوم اروپایی، در توالی پیشرفت‌های اجتماعی و فکری آغاز شده از قرون وسطا در مفهوم واژه کتاب‌شناسی شکل گرفت و بدین‌سان از معنای نخستین خود یعنی کپی‌برداری از نسخه‌های خطی در دوران پیش چاپ، به تدریج مفهوم گسترده‌ای پیدا کرد،

۷. از دیگر علت‌ها این است که گسترش گونه^{۱۷} کتاب‌شناسی و ورود آن به اینترنت، موجب چالش برانگیزتر شدن معنای آن می‌شود (Hendry, & Carlyle, ۲۰۰۶, ۲)؛ حتی اگر تنها به کتاب‌شناسی‌ها در محدوده دنیای سنتی چاپ توجه کنیم؛ همچنان برخی بر این باورند که تنها در زیست‌بوم چاپی^{۱۸} نیز ایجاد کتاب‌شناسی چنان عملی گسترده است که تعریف دقیق کتاب‌شناسی کاری دلهره‌آور و حتی بحث‌برانگیز می‌سازد. (Hendry, & Carlyle, ۲۰۰۶, ۲)

با این وصف صاحب‌نظران و مدرسان کتاب‌شناسی اذعان دارند که همواره مشکلات پیرامون تعریف و عملکرد کتاب‌شناسی در حال بررسی است؛ تا اندازه‌ای که هرکسی که در هر زمینه از کتاب‌شناسی مشغول به کار است به زودی به این سؤال عادت می‌کند که کتاب‌شناسی چیست؟ (Stokes, ۱۹۸۲, vii)

۸. لئونارد مونتایگ هارود^{۱۹} (۱۹۰۵-۱۹۸۴) یکی از تاثیرگذاران در برنامه ریزی، پیشرفت و سیستم توسعه کتابخانه رافلز^{۲۰} سنگاپور در فرهنگ اصطلاحات کتابداری خود یکی از دو علت پیچیدگی اصطلاح کتاب‌شناسی را استفاده افراد گوناگون از این

^{۱۶} Shiyali Ramamrita Ranganathan

^{۱۷} genre

^{۱۸} print environment

^{۱۹} Leonard Montague Harrod

^{۲۰} Raffles Library

واژه دانسته است. (Bibliography, ۱۹۸۴)؛ بنابراین، از ویژگی‌های واژه «کتاب‌شناسی» آن است که به علت استفاده اقرار مختلف، هر گروهی تعریفی مطابق با نیاز خود از این اصطلاح دارد؛ به همین دلیل رسیدن به مفهومی معین و دقیق برای علم کتاب‌شناسی دشوار است، چرا که حتی تعداد کمی از کتاب‌شناسان به تاریخچه آن توجه کرده‌اند و علی‌رغم اینکه علوم و تخصص‌های مختلف، در نیاز به کتاب‌شناسی، اشتراک دارند، این دشواری از غیر محصور بودن آن در علوم انسانی و سایر علوم سرچشمه می‌گیرد؛ چنانکه رسیدن به تعریفی حول مفهوم کتاب‌شناسی در گذر تاریخ از طرق مختلفی بنا به نیاز و استفاده گروه‌های مختلف کاربران از آن قابل درک بوده است؛ چنانکه مردم و مخاطبان در تعریفی عمومی، آنچه که از شنیدن این واژه دارند؛ این است که گاه آن را به عنوان «لیست نامعلوم کتاب‌هایی که بدون برخی عناصر فکری مرتب شده اند» (Aguolu, ۲۳۱, ۱۹۷۹) یا به عبارتی یک لیست ساده یا سرشماری و برشمردن کتاب‌ها درک کرده‌اند. (Tanselle ۱۹۹۸, ۱۸۸)

دیدگاه دانش‌آموزان نیز در این باره، فهرست پیشنهادی و منابعی است که در پایان کتاب‌های خود می‌بینند و کتاب‌داران انواع و رویکردهایی از کتاب‌شناسی، چون: فهرست کتابخانه‌ای، ابزارهای کتاب‌شناختی، کتاب‌شناسی‌های ملی را در نظر دارند. (سیتر، گاسلینگ، کالین، ۱۳۹۴: ۱۰۱)

۹. برخی از تصورات و توقعات و در نتیجه رسیدن به تعریفی از کتاب‌شناسی، ناشی از عملکرد کتاب‌شناسانی است که در این عرصه فعالیت کرده‌اند؛ چنانچه براون^{۲۱} در مقاله‌ای، اتخاذ تعاریف گستره افراطی از سوی نویسندگان، از جمله کتاب «Répertoire de bibliographies spéciales, curieuses et instructives» که در سال ۱۸۰۱، گابریل پینو^{۲۲} کتاب‌شناس فرانسوی (۱۷۶۷-۱۸۴۹) آن را گردآوری و تحشیه‌نویسی کرده است؛ چنین برداشتی دارد که: «همیشه به نظر من رسیده است که منظور از کتاب‌شناسی چیزی بیش از صرف توصیف فیزیکی کتاب‌ها و ثبت ارزش‌های پولی آن‌ها نیست.» (Brown, ۱۹۰۳, ۱۴۹)

همچنین در نگاه یک گردآورنده کتاب، کلمه کتاب‌شناسی به درستی به معنای مطالعه کتاب است؛ اما این تعریف را برخی کهنه و از رنگ‌رفته می‌دانند. (Peters, ۱۹۷۷, ۹۹)

۱۰. لوید هیبرد^{۲۳} (۱۹۶۵-۱۹۰۴)، نویسنده مقالات مختلف در زمینه کتاب‌شناسی، ریشه سردرگمی ناشی از صفات‌های الحاق شده به کتاب‌شناسی را در استفاده مقامات و مسئولین مختلف (Harrod, ۱۹۶۵, ۱۲۵) می‌داند؛ در این حالت، با صفات‌های توصیفی به همراه اصطلاح کتاب‌شناسی، موضوعات مختلف از هم متمایز می‌شود و «این صفات‌ها مانند بسیاری دیگر از اصطلاحات اساسی این حوزه، در نتیجه تلاش مداوم بورز^{۲۴} (۱۹۰۵-۱۹۹۱) برای ارائه کتاب‌شناسی، با یک مبنای نظری، پذیرش خود را بدست آورده‌اند.» (Atkinson, ۱۹۸۰, ۵۴)

فردسون بورز کتاب‌شناس آمریکایی و محقق ویرایش متن بر این باور بود که صفات‌های مختلفی که به کتاب‌شناسی الحاق شده‌اند، باعث سردرگمی شده است و بخشی نیز از این واقعیت ناشی می‌شود که - کتاب‌شناسی کارکردهای گوناگونی را از خود بروز می‌دهد؛ از جمله: گاهی اوقات یک رشته با موضوع خاص، و گاهی فعالیت با یک روش خاص را نشان می‌دهد، (Harrod, ۱۹۶۵, ۱۲۵)

هارولد نیز در بیان دلیل پیچیدگی معنی واژه کتاب‌شناسی بخاطر کثرت استعمال آن از سوی دیگران، دلیل دومی را نیز مطرح می‌کند و آن این است چنین استدلالی را می‌آورد که هر یک کتاب‌شناسی‌ها به گونه‌ای می‌توانند ایجاد شوند که انواعی از

^{۲۱} Jonathan David Brown

^{۲۲} Gabriel Peignot

^{۲۳} Lloyd Hibberd

^{۲۴} Fredson Thayer Bowers

توصیف و ترتیب کتاب‌شناختی در ترکیب و طبقه‌بندی هر شکل از کتاب‌شناسی‌ها نقش دارند. (Harrod, ۱۹۸۴,) (Bibliography) (Wedgeworth, ۱۹۸۶, bibliography) و همین دلیل بغرنج‌ساز قرار گرفتن صفت‌های توصیفی^{۲۵} در کنار اصطلاح کتاب‌شناسی، عاملی است برای پدیدآمدن موضوعات مختلف و متفاوت (Atkinson, ۱۹۸۰, ۸۸) برای گسترش کتاب‌شناسی.

۱۱. بعدها، تری بلانگر^{۲۶} (زاده ۱۹۴۱) مدیر مؤسس مدرسه کتاب نادر^{۲۷} نیز این موضوع را به صورتی دیگر مطرح می‌کند و یکی از دلایلی را که برای بسیاری تعاریف عام و در نتیجه بی دقت شدن این واژه در تعریف، یاد می‌کند، استفاده بیش از حد گردآورندگان، پژوهش‌گران و کتاب‌داران از این واژه بیان می‌دارد. (Belanger, ۱۹۷۷). این علت در همین سال در کتاب *Book Collecting: A Modern Guide* (Peters, ۱۹۷۷, ۹۹) نیز مطرح شد.

۱۱. موج اعتراض به تعریف کتاب‌شناسی در روسیه نیز با ایجاد تئوری مبتنی بر سندپردازی کتاب‌شناسی^{۲۸} رخ نمود که این امکان را فراهم می‌کند تا از سطحی نظری همچون ساختارهای اصلی و عمومی عملکردهای گروهی اطلاعات کتاب‌شناختی، به سطح تجربی و عینی اشیاء کتاب‌شناختی^{۲۹} حرکت کند.

آنچه در این معنی منعکس می‌شد؛ پدیده پیچیده جمعی^{۳۰} بودن کتاب‌شناسی است در روشی منظم و منسجم. در این حالت اطلاعات کتاب‌شناختی در پیوند با سایر اطلاعات، کارکردهای مختلفی را در کتاب‌شناسی آشکار می‌کرد. (Maceviciute, & Janonis, ۲۰۰۴, ۳۲)

۱۲. این در حالی بود که افرادی چون اسلیادنوا^{۳۱} تعریف کتاب‌شناسی از طریق اطلاعات کتاب‌شناختی و فعالیت کتاب‌شناختی را کاری مبهم و نادرست می‌داند (۱۹۹۳, ۶۵) و از سویی دیگر اشخاصی نیز چون کورشنوف^{۳۲} با برجسته‌سازی خصوصیات کتاب‌شناسی، رابطه بین اجزای سیستم‌های کتاب‌شناختی را نشان داده و ویژگی‌های نهفته پدیده‌های کتاب‌شناختی را نشان داده‌اند. (Maceviciute, Janonis, ۲۰۰۴, ۳۴)

از این رو اصطلاح‌شناسی کتاب‌شناسی را کتاب‌دار آمریکایی و رئیس فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسات کتاب‌داری^{۳۳}، رابرت ودگورث^{۳۴} به صراحت، پیچیده می‌داند (bibliography, ۱۹۸۶) که در آشفتگی معنای آن، والتر ویلسون گرگ^{۳۵} (۱۸۷۵-۱۹۵۹) کتاب‌شناس برجسته قرن بیستم احساس خود را از این عنوان چنین بیان می‌دارد که از نام کتاب‌شناسی رنج می‌برد (۱۹۱۳, ۴۰).

^{۲۵} descriptive adjectives

^{۲۶} Terry Belanger

^{۲۷} Rare Book School (RBS)

^{۲۸} The documentary theory of bibliography

^{۲۹} bibliographic objects

^{۳۰} social phenomenon

^{۳۱} Sliadneva

^{۳۲} Korshunov

^{۳۳} The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)

^{۳۴} Robert Wedgeworth

^{۳۵} Sir Walter Wilson Greg

۱۳- از عوامل تأثیرگذار در معانی واژه کتاب‌شناسی، ظهور طبقه متوسط^{۳۶}، توسعه کتابخانه‌های عمومی^{۳۷}، و آغاز پیشرفت علمی (Hertzel, ۱۹۸۷, ۱۴۴) را می‌توان نام برد که در کاربرد بسیار و در نتیجه معانی یافتن گوناگون این کلمه تأثیر داشته است.

۱۴- راس دبلیو اتکینسون^{۳۸} (۱۹۴۵-۲۰۰۶)، کتاب‌دار و محقق آمریکایی، مشکلی که در انگلیسی پنهان است را در فراوانی معانی اختصاص یافته با عنوان "کتاب‌شناسی" و نیز رابطه بین آن‌ها نمی‌داند؛ از نظر او حتی امروز در میان انگلیسی زبان‌ها، مساله این نیست که با گذر زمان، دیگر این کلمه را بر اساس ریشه‌شناسی و مشتقات آن نمی‌توانیم معنی کنیم یا معنی امروز آن با معنی جانسون^{۳۹} و لوسیان^{۴۰} فرهنگ واژگان گذشته منطبق نیست، بلکه آن‌ها تعدد معانی اختصاص یافته به اصطلاح کتاب‌شناسی را مساله خود می‌دانند. (Atkinson, ۱۹۸۰, ۵۴)

۱۵. نقطه مقابل این نظر که بخشی از ابهام واژه کتاب‌شناسی، ریشه در آن دارد، این است که کتاب‌شناسی "یک موضوع" نیست بلکه یک گروه مرتبط از موضوعات است که اتفاقاً معمولاً با همان اصطلاح "کتاب‌شناسی" به آن‌ها اشاره می‌شود. (Tanselle, ۱۹۷۴, ۸۸)

بنا به آنچه برشمردیم؛ درباره وضعیت کتاب‌شناسی به عنوان مفهوم نظری و انضباطی در اروپای شرقی، النا ماسکیویسیوته^{۴۱} و اوسوالدا جانونیس^{۴۲} (زاده ۱۹۴۸) می‌نویسند:

«تعداد کمی از افراد در غرب با کتاب‌شناسی به عنوان یک رشته چالش برانگیز، پیشرفته و مدرن با یک سطح نظری بالا ارتباط دارند که یک دگرگونی الگویی و پارادایمی^{۴۳} را برای همه رشته‌های مرتبط با اطلاعات به ارمغان می‌آورد.» (Macevičiūtė & Janonis, ۲۰۰۴, ۳۰) بدین ترتیب است که کتاب‌شناسی، یا به اصطلاح نظریه کتاب‌شناسی^{۴۴}، از اواسط دهه ۱۹۷۰ توسط بسیاری از محققان و متخصصان اروپای شرقی درک شده است.

به هر حال از یک سوی، تعدادی معتقدند که "استدلال در مورد معنی کتاب‌شناسی می‌تواند تا حدودی بی‌بار باشد، زیرا آنچه مهم است مطالعه خود موضوع است." (Feather, ۱۹۸۶, bibliography) از دیگر سو نیز، در پی توجه و استمراری که در به‌سازی تعریف اصطلاح کتاب‌شناسی در طی زمان رخ داده است؛ نیل هارلو^{۴۵} (۱۹۰۸-۲۰۰۰)، بنیانگذار کتابخانه دوستان یوبی.اس^{۴۶} و مؤسس مدرسه کتاب‌داری^{۴۷} در یوبی.اس، در طی سخنرانی در کتابخانه هانتینگتون^{۴۸} در سال ۱۹۵۵ از کتاب‌شناسی چنین تعبیری دارد که:

^{۳۶} middle class

^{۳۷} public libraries

^{۳۸} Ross W. Atkinson

^{۳۹} Johnson

^{۴۰} Lucian

^{۴۱} Elena Maceviciute

^{۴۲} Osvalda Janonis

^{۴۳} paradigmatic

^{۴۴} the theory of bibliography

^{۴۵} Neal Harlow

^{۴۶} Friends of UBC Library

کتاب‌شناسی، مانند سندپردازی^{۴۹}، که از خویشاوندان آن در دوران مدرن است؛ یک اصطلاح عام، جامع و گسترده است که همچون روکش و پوششی است از رنگ‌های مختلف، با تنوعی از شکل‌ها که در مسیر زمان از نظر معناشناختی، تغییر و توسعه یافته و بازدوی شده و با برش مدرن‌تر مشخص شده است و فرد پوشنده این لباس همان انواع کتاب‌شناسی است (Harlow, ۱۹۵۶, ۳۰).

نتیجه‌گیری

در میان پانزده دیدگاه صاحب‌نظرانی که در حوزه تعریف کتاب‌شناسی، سخن راندند به چهار دسته‌بندی می‌رسیم که در این طبقه‌بندی، برخی نظرات در برابر یکدیگر قرار می‌گیرند:

۱- نقدهایی که متوجه نام کتاب‌شناسی است و واژه کتاب را مبهم انگاریده و آن را دربرگیرنده دیگر مواد اطلاعاتی نمی‌داند.

۲- نقدهایی در حوزه تعریف کتاب‌شناسی که بر طبق آن، برخی بر این باورند که این تعاریف، حوزه کتاب‌شناسی را محدود می‌کند و برخی بر این باورند که این تعاریف به دو گونه، حوزه کتاب‌شناسی را وسیع می‌کند: ۱- سبب می‌شود که بسیاری از پژوهش‌ها در رده کتاب‌شناسی قرار بگیرند. ۲- الحاق صفات‌ها به این واژه، موجب می‌شود که دامنه انواع کتاب‌شناسی گسترش بیشتری بیابد.

این نوع نقدها، یک نقد مقابلی نیز داشتند که حاکی از آن بود که ویژگی کتاب‌شناسی این است که یک گروه مرتبط از موضوعات است، به همین دلیل یک تعریف در آن نمی‌گنجد و واژه کتاب‌شناسی همان جامه رنگارنگی است که بر اندام انواع کتاب‌شناسی پوشانده می‌شود.

۳- نقدهایی که متوجه عوامل بیرونی چون تکنولوژی است که خود عامل پیشرفت علمی و در نتیجه، از یک سو ظهور طبقات گوناگون فرهنگی و علمی‌شده که هر کدام بر تعریف کتاب‌شناسی تأثیر داشته‌اند، و از سوی دیگر فعالیت‌های کتاب‌شناختی با ورود علم‌هایی چون دکومانتاسیون دستخوش نوآوری و توسعه شده است، به گونه‌ای که تعریف‌هایی که در گذشته از کتاب‌شناسی شده است، دیگر یارای دربرگرفتن رویکردهای نوین کتاب‌شناسی را ندارد.

۴- برخی، تعریف این واژه را از فعالیت‌ها و اطلاعات کتاب‌شناختی، مبهم می‌شمرند و مخالفان این نظر معتقدند که ارتباط مستقیمی بین این دو وجود دارد و در راستای این نظر نیز، گروهی بر این باورند که هویت اجتماعی بودن کتاب‌شناسی و پیوند و ارتباط آن با سایر فعالیت‌های کتاب‌شناختی را نمی‌توان در شکل‌گیری این تعریف‌ها نادیده گرفت.

^{۴۷} School of Librarianship

^{۴۸} Huntington Library

^{۴۹} documentation

منابع

- [۱]. ابراهیم مشالی، حوریة. (ربیع الآخر ۱۴۰۹). علم البلیوجرافیا النشاء و التطور. نشریه عالم الكتب. المجلد التاسع. العدد ۴. ۴۸۹-۴۹۹. آخر روية ۱۰ يناير، ۲۰۲۲، متاح على: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۷۷۶۶۱۷>
- [۲]. رضوی، علی اکبر. (بهار ۱۳۹۱). ویژه کتاب‌شناسی: چپستی کتاب‌شناسی و بررسی الگوشناختی آن (در نرم افزارهای مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی). ره‌آورد نور. شماره ۳۸. صص ۲-۱۵. بازیابی شده در ۱۴۰۱/۱۰/۰۶، از: <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۸۹۹۶۱۷>
- [۳]. سیترا، کلارا لوثین؛ گاسلینگ، مری؛ و کالین، گری. (۱۳۹۴). آموزش کار مرجع. ترجمه طاهره غلامی. مجموعه کتاب‌داری: ۳۱۴. چاپ اول. تهران: نشر کتاب‌داری.
- [۴]. صدیق‌بهبادی، ماندانا. (۱۳۶۵). «کتاب‌شناسی». یادنامه ادیب‌نیشابوری. به اهتمام مهدی محقق. سلسله دانش ایرانی، ۳۳. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل شعبه تهران. صص ۲۶۸-۲۹۵.
- [۵]. Aguolu, C. C. (۱۹۷۹). Aspects of the problems of bibliographic access to university library collections. *International Library Review*, ۱۱(۲), ۲۲۵-۲۴۳. doi:۱۰.۱۰۱۶/۰۰۲۰-۷۸۳۷(۷۹)۹۰.۰۲۳-۲
- [۶]. Atkinson, R. (۱۹۸۰). An Application of Semiotics to the Definition of Bibliography. *Studies in Bibliography*, ۳۳, ۵۴-۷۳. Retrieved December ۲۵, ۲۰۲۱, from <http://www.jstor.org/stable/۴۰۳۷۲۱۷۶>
- [۷]. Belanger, T. (۱۹۷۷). "Descriptive Bibliography," in *Book Collecting: A Modern Guide*, ed. Jean Peters. New York & London: R. R. Bowker Company, ۹۷-۱۱۵. Retrieved Jan ۱۶th, ۲۰۲۱, from <https://docplayer.net/amp/۴۴۴۵۵۵۹۹-Descriptive-bibliography.html>
- [۸]. Britannica. (۱۹۶۱). *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge*. United States: Encyclopaedia Britannica
- [۹]. BROWN, J. D. (۱۹۰۳). PRACTICAL BIBLIOGRAPHY. *The Library*, s۲-IV(۱۴), ۱۴۴-۱۶۲. doi:۱۰.۱۰۹۳/library/s۲-iv.۱۴,۱۴۴.
- [۱۰]. Feather, J. (۱۹۸۶). *A dictionary of book history*. London: Croom Helm.
- [۱۱]. Greg, W.W. "What is Bibliography?". *Transactions of the Bibliographical Society* ۱۲ (۱۹۱۱-۱۳): ۳۹-۵۳ Retrieved Jan ۱۶th, ۲۰۲۱, from <http://library.oxfordjournals.org/content/TBS-۱۲/۱/۳۹.full.pdf>
- [۱۲]. Harlow, N. (۱۹۵۶). *The Well-Tempered Bibliographer*. *The Papers of the Bibliographical Society of America*, ۵۰(۱), ۲۸-۳۹. Retrieved March ۲۳, ۲۰۲۱, from <http://www.jstor.org/stable/۲۴۲۹۹۴۰۳>
- [۱۳]. Harrod, L. M. (۱۹۸۴). *Harrod's librarian's glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts, and reference book*. ۵th ed. Aldershot [Eng.]: Gower
- [۱۴]. Hendry, D. G., & Carlyle, A. (۲۰۰۶). Hotlist or Bibliography? A Case of Genre on the Web. *Proceedings of the ۳۹th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'۰۶)*. doi:۱۰.۱۱۰۹/hicss.۲۰۰۶.۲۰۳.
- [۱۵]. Hertzfel, D. H. (۱۹۸۷). Bibliometrics, history of the development of ideas. In: *Encyclopedia of library and information science*, ۴۲(Suppl ۷), ۱۴۴-۲۱۹.
- [۱۶]. HIBBERD, L. (۱۹۶۵). *Physical and Reference Bibliography*. *The Library*, s۵-XX(۲), ۱۲۴-۱۳۴. doi:۱۰.۱۰۹۳/library/s۵-xx.۲,۱۲۴.
- [۱۷]. Katina Strauch, K., Oberman, C. (۱۹۸۲). *Theories of Bibliographic Education: Designs for Teaching*. New York : R.R. Bowker.
- [۱۸]. Maceviciute, E., & Janonis, O. (۲۰۰۴). Conceptions of bibliography in the Russian Federation: The Russian phenomenon of bibliographic theory. *Libri*, ۵۴(۱), ۳۰-۴۲. Retrieved April ۱۰, ۲۰۲۱, from

- https://www.academia.edu/4936293/Conceptions_of_Bibliography_in_the_Russian_Federation_The_Russian_Phenomenon_of_Bibliographic_Theory
- [۱۹]. Naval War College (U.S.). (۱۹۸۱). Naval War College Review. Newport: Naval War College. As cited in Coletta, P. E. (۱۹۸۱). A Bibliography of American Naval History. Annapolis: Naval Institute Press.
- [۲۰]. Oberman, C., Strauch, k.p. (۱۹۸۲). Theories of Bibliographic Education: Designs for Teaching. New York: R. R. Bowker.
- [۲۱]. Parmar, P.P, Bhuta, B.,& Chopra. R.N. ,(۱۹۸۹). Encyclopedia dictionary of library and information science. New Delhi: Anmol Publications
- [۲۲]. Peignot, G.(۱۸۱۰). Répertoire de bibliographies spéciales, curieuses et instructives. Ann Arbor: University of Michigan Library.
- [۲۳]. Peters. J. (۱۹۷۷). Book Collecting: A Modern GuideJean Peters. New York: R. R. Bowker LLC.
- [۲۴]. Ridderstrøm, A. H. (۲۰۱۵). Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier. Høgskolen i Oslo og Akershus. As cited in Dunkin, P.S., (۱۹۷۵). Bibliography, tiger or fat cat?. Hamden, Conn. : Archon Books. Retrieved March ۰۴, ۲۰۲۱, from <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/brev.pdf>
- [۲۵]. Singh, G. (۲۰۱۳). Information sources, services and systems. Delhi: PHI Learning Pvt. Ltd.
- [۲۶]. Sliadneva, N. A. (۱۹۹۳). Bibliografiia v sisteme universumachelovecheskoi deiatel'nosti (Bibliography in the sys-tem of the universe of human activity). Moskva:MGIK
- [۲۷]. Stokes , R. B., (۱۹۸۲) .The Function of Bibliography. ۲nd ed. Aldershot, Hants; Gower.
- [۲۸]. Tanselle, G. (۱۹۷۴). Bibliography and Science. Studies in Bibliography, ۲۷, ۵۵-۸۹. Retrieved March ۲۳, ۲۰۲۱, from <http://www.jstor.org/stable/40371588>
- [۲۹]. Tanselle, G.T. (۱۹۹۸). Literature and Artifacts. Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia.
- [۳۰]. Tennis, J. T. (۲۰۱۱). Is There a New Bibliography?. Cataloging & Classification Quarterly, ۴۹(۲), ۱۲۱-۱۲۶. doi:۱۰,۱۰۸۰/۰۱۶۳۹۳۷۴,۲۰۱۱,۵۴۴۰۲۰.
- [۳۱]. Wedgeworth, R. (۱۹۸۶). World Encyclopedia of Library and Information Services; ALA world encyclopedia of library and information services . Chicago; London: American Library Association; Adamantine Pres.